

ŽELJKA BRLOBAŠ

INSTITUT ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE, ZAGREB

zbrlobas@ihjj.hr

PRIMJERI FRAZEMA KRIŽEVAČKO-PODRAVSKIH KAJKAVSKIH GOVORA U ODNOSU NA KAJKAVSKI HRVATSKI KNJIŽEVNI JEZIK

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

UDK 811.163.42'282(497.5-4PODRAVINA)'373.7

DOI <https://doi.org/10.17234/9789531758635.25>

U radu se analiziraju pojedini primjeri frazema križevačko-podravskih kajkavskih govora u odnosu na kajkavski hrvatski književni jezik. Temelj su analize frazema dva knjižna izvora. Jedan je od njih *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima* (2008.) autorica Jele Maresić i Mire Menac-Mihalić, kapitalno dijalektološko djelo u istraživanju kajkavske frazeologije koje sadrži korpus u zbiru od više tisuća frazema i njihovih primjera iz osam križevačko-podravskih kajkavskih govora. Drugi je izvor *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (1984. –) u kojem je leksikografska obrada kajkavskih književnih frazema i izričaja jedna od osnovnih sastavnica rječničkoga članka. Cilj je analize, prema dvama osnovnim izvorima, na temelju metode usporedbe supostaviti primjere frazema iz mjesnih križevačko-podravskih kajkavskih govora s primjerima frazema u kajkavskom književnom jeziku, utvrditi sličnosti i razlike u njihovu osnovnom obliku, sastavu i značenju. Pritom se uspoređuju i oprimjerenja u kojima se pojavljuju. Posebno se ističe i dijakronijski slijed uporabe prema najstarijemu zabilježenom knjižnom primjeru frazema u kajkavskom književnom jeziku. Supostavnom analizom strukturnih i značenjskih obilježja dijalektnih primjera frazema u skupini kajkavskih govora u odnosu na kajkavske književne frazeme propituju se odnosi i jezična obilježja hrvatske kajkavske dijalektne i književne (povijesne) frazeologije.

---

1. UVOD

Knjiga *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima* (2008.) autorica Jele Maresić i Mire Menac-Mihalić kapitalno je djelo u domeni dijalektoloških istraživanja kajkavske frazeologije. Naime, riječ je o analiziranom i obrađenom korpusu više tisuća potvrđenih frazema iz

osam govora križevačko-podravske skupine kajkavskih govora, kako ju je nazvao Ivšić (1936), a prema novijim istraživanjima ta je Ivšićeva skupina podijeljena u četiri dijalekta (Lončarić 1996: 145–146). U *Frazeologiji* su prema punktovima obrađeni govori predstavnika podravskoga, glogovničko-bilogorskoga i gornjolonjskoga dijalekta (Bakovčice, Kloštar Podravski, Križevci, Podravske Sesvete, Virje, Veliki Raščani, Vrbovec) uključujući i frazeologiju peteranskoga govora.¹

Budući da su u dosadašnjoj dijalektnoj leksikografiji objavljeni brojni rječnici kajkavskih govora – uključujući i rječnike govora s područja navedene kajkavske skupine, ovo je djelo od neprocjenjive vrijednosti s gledišta dijalektne kajkavske frazeologije. Naime, objavljeni dijalektni rječnici u načelu obrađuju i frazeologiju govora u većoj ili manjoj mjeri ovisno o metodologiji prema zadanoj strukturi rječničkoga članka te uz jezične fonološke, morfološke i semantičke podatke nerijetko ne mogu u cijelosti iznjedruti i sve potvrde frazema, njihovih značenja i oprimjerenja (što dakako ovisi i o prikupljenoj i analiziranoj građi i korpusu na temelju kojih rječnici nastaju). Stoga je to knjiga koja, uz ostalo, sadrži *Rječnik frazema* i *Rječnik istoznačnih i bliskoznačnih frazema* te je svojim metodološkim pristupom isključivo usmjerena kajkavskoj frazeologiji, i to određene skupine kajkavskih govora u okviru pripadajućih dijalekata. Pritom je znanstveni pristup analizi korpusne građe u knjizi velik jezikoslovni prinos dijalektnoj kajkavskoj frazeologiji na osnovi suvremene frazeološke teorije i frazeološke leksikografije.

Što se tiče povijesti hrvatskoga jezika, kajkavski je hrvatski književni jezik u razdoblju od 16. do početka 19. stoljeća uvelike zadovoljavao funkcije književnoga jezika na omeđenom zemljopisnom i administrativnom području sjeverozapadne Hrvatske. Na osnovi bogate rječničke, gramatičke, pravopisne i književne građe leksički je korpus postao predmetom leksikografske obrade u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (1984. –), povijesnom rječniku koji u izboru građe za stvaranje leksikografskoga korpusa hrvatskoga jezika obuhvaća kajkavske pisane izvore (na temelju objavljenih tiskanih i rukopisnih djela).² Što se tiče metodologije i strukture rječničkoga članka,

¹ Opširnije o zemljopisnoj rasprostranjenosti križevačko-podravske skupine kajkavskih govora, općim i osnovnim jezičnim značajkama govora te skupine i pripadajućih dijalekata v. Maresić i Menac-Mihalić (2008: 12–30).

² *Rječnik* se leksikografski obrađuje i objavljuje u svescima u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a suizdavač je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Dosad je objavljeno 14 svezaka s oko 55 000 natuknica na ukupno 3 360 dvostupčanih stranica u dijelu abecedarija od natuknice *a* do natuknice *seľanec*. O nastanku rječnika, izvorima, metodološkim postupcima i strukturi rječničkoga članka usp. npr. Finka (1973; 1984a; 1984b; 1984c), Vajs Vinja (2011), Brlobaš i Horvat (2019).

leksikografska je obrada kajkavskih književnih frazema i izričaja,³ na temelju prethodno ekscerpiranih primjera, jedna od osnovnih sastavnica u *Rječniku*.⁴ Time se potvrđuju sastav i značenje pojedinih kajkavskih književnih frazema. Usto se oprimjerenjima, od najstarijih potvrda do sredine 19. st., omogućuje praćenje nastanka i dijakronijskoga slijeda uporabe književnih frazema u kajkavskim pisanim izvorima.

2. POSTAVKE ANALIZE

Cilj je analize, prema dvama osnovnim izvorima, na temelju metode usporedbe supostaviti određene i odabrane primjere frazema iz mjesnih križevačko-podravskih kajkavskih govora s primjerima frazema u kajkavskom književnom jeziku, utvrditi sličnosti i razlike u njihovu osnovnom obliku, sastavu i značenju. Time se ujedno ističe i uspoređuje dijakronijski slijed uporabe prema (naj)starijemu zabilježenom i potvrđenom knjižnom i književnom primjeru frazema u kajkavskom književnom jeziku u odnosu na sinkronijsko i suvremeno stanje uporabe u istraženim mjesnim govorima.

S teorijskoga gledišta može se činiti upitnom poredba frazema zastupljenih u dvama različitim idiomima – anorganskom, kakav je kajkavski hrvatski književni jezik, i organskom, kakvi su mjesni govori izdvojene skupine govora. No, valja imati na umu da oba idioma imaju jezično uporište u kajkavskom izričaju te da osnovicu kajkavskoga književnog jezika čini tadašnji zagrebački govor, iako se kajkavski hrvatski književni jezik razlikuje od regionalnih obilježja kajkavskih organskih govora (Šojat 2009: 7–8). Pritom smo svjesni i činjenice da “frazelogiju u *KRj* treba strogo razlikovati od dijalektne frazeologije, jer dijalektna frazeologija uvijek ima usku teritorijalnu rasprostranjenost, može se razlikovati od dijalekta do dijalekta i ne mora imati općeprihvaćene frazeme kakvi se nalaze u suvremenom književnom jeziku” (Vajs i Zečević 1994: 175).

S druge strane, usporedba potvrđenih primjera i ostvaraja frazema provodi se na temelju korpusa u dvama rječničkim izvorima, stoga se pristup može opravdati i supostavnom analizom leksikografskih primjera frazema – njho-

³ O frazeologiji u *Rječniku* usp. Vajs i Zečević (1994).

⁴ Prof. dr. sc. Miri Menac-Mihalić najsrdačnije zahvaljujem za sva njezina znanstvena postignuća na području hrvatske kajkavske dijalektologije kao i za prinose povijesti hrvatskoga jezika u leksikografskoj obradi povijesnoga *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, kojemu je omedavna odlukom Razreda za filolološke znanosti HAZU imenovana glavnom urednicom, a autorica je leksikografske obrade dijela abecedarija u prethodno objavljenom šestom (1991.) i sedmom svesku (1995.). Hvala Vam, Profesorice.

vih sastavnica, značenja i dijakronijskoga slijeda uporabe u odnosu na organske govore i primjere u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.⁵

U radu se ne propituju teorijska određenja frazeološke jedinice, koja se prema suvremenim pristupima razumijeva frazemom u užem i širem smislu.⁶ Prema teorijskom pristupu jedinici frazemu u kajkavskom hrvatskom književnom jeziku razlikuju se izričaji i lokucije (Vajs i Zečević 1994: 176), što se u strukturi rječničkoga članka u RHKKJ-u u načelu prema metodologiji leksikografske obrade natuknica svrstava u izričaje i sveze (lokucije).⁷

U poredbenoj supostavnoj analizi frazema istih sastavnica polazi se od primjera frazema u *Rječniku frazema križevačko-podravskih govora*⁸ (prema uopćenomu leksemu i uopćenomu frazemu, v. objašnjenje u poglavlju 3). Prema analizi s polaznim prikazom značenja unutar tematsko-značenjskih područja⁹ navode se najprije frazemi iz dijalektnoga rječnika, a potom iz RHKKJ-a.¹⁰

3. ANALIZA USPOREDBE NA ODABRANOM UZORKU FRAZEMA

Budući da je riječ o dvama leksikografskim izvorima, analiza uzorka frazema sužena je na odabrane primjere prema sljedećim kriterijima. Abecedarij RHKKJ-a uzima se u obzir sukladno dosad objavljenim svescima (od natuknice *a* do *seľanec*), što je utjecalo i na ograničeni odabir frazema u dijelu abecedarija (od *a* do *sekira*) u RKPF-u (Maresić i Menac-Mihalić 2008: 55–166). Kako bi u konačnici usporedba zadane analize višestruko premašila okvire ovoga rada, odabir je frazema za usporedbu usustavljen prema najvećoj zastupljenosti primjera uopćenih frazema svrstanih uz uopćene lekseme u RKPF-u. Naime, *uopćeni* je *frazem* oblik koji je češće potvrđen u križevačko-podravskom dijalektu s ciljem povezivanja frazema koji su ostvarajima (tj. zabilje-

⁵ Dalje u tekstu pokrata RHKKJ.

⁶ O detaljnom teorijskom prikazu terminološkoga određenja frazeološke jedinice v. npr. Kovačević (2012: 6–15).

⁷ “Osim toga, mnogi su izričaji u Rječniku zapravo lokucije, ali i obrnuto” (Vajs i Zečević 1994: 179).

⁸ Dalje u tekstu pokrata RKPF.

⁹ Okvir za pristup analizi prema značenju primijenjen je prema konceptualnoj analizi frazema u Fink (2002: 37–61) i Kovačević (2012: 126–281), no u ovom radu metodološki to ne možemo smatrati konceptualnim pristupom.

¹⁰ Pritom valja naglasiti da se u obama slučajevima primjeri frazema uzimaju u obzir iz dijela obrade izričaja u rječničkom članku.

ženim primjerima na osnovi terenskoga istraživanja) potvrđeni u govorima iz osam prethodno navedenih punktova. Uopćeni frazemi (s pojedinačnim oprimjerenjima potvrđenim u govorima) razvrstani su uz *uopćene lekseme* po abecednom slijedu leksema (usp. Maresić i Menac-Mihalić 2008: 49–52).

Takva je metodologija navođenja frazema upotrijebljena i u poredbenoj analizi ovoga rada. Unutar uopćenoga leksema (prema abecednom redu) supostavlja se određeni polazni primjer uopćenoga frazema iz križevačko-podravskih govora s primjerom potvrđenoga frazema u okviru natuknice iz RHKKJ-a, koja je ujedno jednaka uopćenomu leksemu. Odabir uzorka za analizu sužen je na tri uopćena leksema prema kriteriju najvećega broja potvrđenih uopćenih frazema (u odnosu na prethodno navedenu omeđenost obaju abecedarija) u rasponu više od 20 primjera. Na taj je način dobiveno deset uopćenih leksema od kojih su birana prva tri prema najvećemu broju potvrđenih uopćenih frazema.

BOG

U RKPF-u pedesetak je uopćenih frazema pod navedenim uopćenim leksemom, od kojih su prema RHKKJ-u zajednički sljedeći, jednakih sastavnica i značenja:¹¹

(1) ako Bog¹² da₍₆₀₎ – ako bog da_(I, 172; II, 347 s. v. dati)

U obama su izvorima frazemi istoga sastava sa značenjima: ‘izražava želju i nadu’, tj. ‘možda, vjerojatno’, ‘valjda, nadam se’. U kajkavskom književnom jeziku najstarija je potvrda u Belostenčevu rječniku.

U RKPF-u₍₆₀₎ uopćeni je frazem *ako Bog da, ni si sveci ne otmu* u značenju neizbježnosti čega, za koje se značenje nalazi potvrda u Belostenca: *komu Bog, tomu sveti* (s. v. Bog, s rječničkom kriticom poslovice), što je potvrđeno i prema oprimjerenju iz jednoga punkta u RKPF-u₍₆₁₎: *komu Bog, tomu i si sveci* ‘ima veliku sreću *tko*, sve mu ide na ruku’₍₆₀₎.

S obzirom na glagol *dati*, RKPF navodi i uporabu uopćenih frazema *Bog dal* komu *zdravlje* ‘želi *tko* komu dobro’₍₆₀₎ i *Bog dal, Bog zel* ‘tako jest, tako mora biti’₍₆₀₎. Znatno je više varijanata frazema s navedenim glagolom u

¹¹ Primjeri uopćenih frazema iz RKPF-a navode se brojem stranice (u zagradi), a iz RHKKJ-a brojem sveska i stranice (u zagradi). Ako se u RHKKJ-u potvrđeni primjeri frazema ne nalaze unutar uopćenoga leksema u natuknici u odnosu na polazni uopćeni leksem u RKPF-u, to se uz broj sveska i stranice navodi i natuknicom. Svi se primjeri i oprimjerenja frazema iz obaju izvora navode suvremenim slovopisom.

¹² Ž. Fink (2001: 145) zaključuje da je u užoj frazeologiji s komponentom *Bog* sastavnica u potpunosti izgubila svoje prvotno leksičko značenje, stoga smatra opravdanim sastavnicu pisati malim početnim slovom. U ovom se radu sastavnica u uopćenom frazemu i iz leksikografske obrade RHKKJ-a navodi ovisno o tome kako je u izvoru.

RHKKJ-u: *Bog daj; da Bog da; da bi Bog dal; daj Bože* ^(I, 172); *Bog bi dal; Bog daj; Bog naj da; da bi Bog dal; daj Bože; daj mi Bog* ^(II, 347 s. v. dati) s najstarijom potvrdom *da bi Bog dal* iz Habelićeva rječnika.

(2) Bog oslobodi *koga* ⁽⁶⁰⁾; oslobodi Bože ⁽⁶²⁾ – Bog oslobodi ^(IX, 583 s. v. osloboditi)

Sa značenjima ‘užas jedan’ i u uskliku ‘ne daj bože’ najstarija je potvrda frazema u Belostenčevu rječniku. Sa sastavnicom glagola *osloboditi* prema RKPF-u ⁽⁶²⁾ postoji uopćeni frazem *{to je} Bože te oslobodi* sa značenjem ‘{to je} vrlo je loše, ne može biti gore’. Ovisno o rečeničnom kontekstu u kojem se nalaze (što uvjetuje i značenje pojedinoga ostvaraja), uopćeni frazemi u (2) interferiraju s frazemima u (3).

(3) Bože sačuvaj (opčuvaj) ⁽⁶¹⁾; ne daj Bože ⁽⁶²⁾ – Bog mentuj; Bog odvrni; obćuvaj Bože; Bože začuvaj; ne daj Bog; ne daj Bože ^(I, 172); Bog ne daj, ne daj Bog ^(II, 347 s. v. dati)

Znatno su razvedenije potvrđene sastavnice frazema u RHKKJ-u (u značenju izražavanja brige, straha ili odbijanja) u odnosu na RKPF. Najstarije su potvrde u književnom jeziku iz 17. st. za frazeme *Bog mentuj* i *ne daj Bog* (uz *ne daj Bože*), a za zajednički frazem *bože opčuvaj* iz Belostenčeva rječnika.

Uopćeni frazem *{to je} sačuvaj Bože* s glagolskom sastavnicom *sačuvati* u RKPF-u ⁽⁶²⁾ ima isto značenje kao i *{to je} Bože te oslobodi*.

(4) fala Bogu ⁽⁶²⁾ – hvala Bogu; Bogu hvala ^(I, 172)

Frazem je prema RHKKJ-u potvrđen u izvoru iz 1697. (u propovijedima M. Šimunića).¹³

(5) moliti kak Boga *koga* ⁽⁶²⁾ – prositi kak Boga ^(I, 173)

U značenju ‘pokorno, jako, usrdno moliti (*koga*)’ uopćeni je frazem, s varijantom glagola kao sastavnice, potvrđen oprimjerenjem iz Krležinih *Balada*.

U odnosu na poveći broj uopćenih frazema u RKPF-u prethodno navedeni poredbeno analizirani frazemi (1 – 5) potvrđuju jednake ili gotovo jednake sastavnice i značenja u organskim govorima u odnosu na anorganski.

Pritom iz križevačko-podravskih govora valja izdvojiti uopćene frazeme (uz uopćeni leksem *bog*) s najviše oprimjerenja u odnosu na istražene punktove, npr. *dobiti (videti) svega Boga* ⁽⁶¹⁾, *drži se (ohol) je ko kak da je Boga za bradu prijel* ⁽⁶¹⁾, *gde je Bog rekel laku noć*¹⁴ ⁽⁶¹⁾, *nikaj (ništ) pod milem Bogom*¹⁵ ⁽⁶²⁾, *{to je} Bogu za plakati* ⁽⁶²⁾.

¹³ O uporabi i značenju frazema v. Fink (1996: 22).

¹⁴ O uporabi i značenju frazema v. Fink (1996: 20).

¹⁵ U RHKKJ-u (I, 173) frazem je *pod milem Bogom prenočiti* u značenju ‘prenočiti bez krova nad glavom’.

S obzirom na najstariju potvrdu u RHKKJ-u riječ je o frazemu *neka mu bude polag Boga* ^(I, 173) sa značenjem preklinjanja koga, prema oprimjerenju (*Neka mu bude polag Boga i njegove duše da svoje sestre ne ostavi.*) u *Listinama hrvatskim* s kajkavskim potvdama u tekstovima 16. st.

GLAVA

Prema RKPF-u najveći je broj uopćenih frazema potvrđen uz uopćeni leksem *glava* (njih 70-ak), a velik je broj frazema u istoj natuknici i u RHKKJ-u, stoga se poredbena analiza provodi: 1) na temelju frazema jednakih (ili gotovo jednakih) sastavnica i značenja, 2) s polaznim prikazom značenja, tj. tematsko-značenjskih područja unutar kojih se svrstavaju frazemi.

Rezultati analize prema jednakim sastavnicama pokazuju sljedeće:

(1) biti bez glave i repa ⁽⁸⁵⁾ – brez glave; brez repa; prez glave i repa ^(III, 606)

Istih sastavnica i značenja zbunjenosti, nesnalaženja (u prostoru i vremenu) najstarija je potvrda književne uporabe iz 19. st. U obama se idiomima u istom značenju sa sastavnicom *glava* nalazi i zanijekani oblik frazema: *nema ni glave ni repa* ⁽⁸⁶⁾ – *nemati ni glave ni noge* ^(III, 606), a u križevačko-podravskim govorima isto značenje potvrđuju i frazemi: *ne zna ko gde mu je glava* ⁽⁸⁶⁾ i *neje moći vloviti ni za glavu ni za rep koga* ⁽⁸⁶⁾.

(2) dojt v glavu ⁽⁸⁵⁾ – dojt v(u) glavu ^(III, 606)

Navedeni su frazemi značenja '(pri)sjetiti se'. Za osnovno je značenje najstarija potvrda iz 17. st. U RKPF-u frazem *iti v glavu* ^(III, 606) prema oprimjerenju ima značenje 'ići u srž, bit problema' (npr. *Nejdi navek v glavu.*).

(3) zbiti si z glave {kaj} ⁽⁸⁸⁾ – (i)zbiti (i)z glave; pretirati iz glave ^(III, 606)

U značenju 'prestati misliti (o čemu) ili osjećati (što)' u književnim potvdama najstariji je primjer iz 17. st.

(4) na glavu se postaviti ⁽⁸⁶⁾ – na glavu se postaviti ^(III, 606)

Istoga značenja ('činiti, poduzimati sve što se može', 'potruditi se što je više moguće') i jednakih sastavnica frazem je potvrđen u 19. st.

(5) natovariti na glavu *komu kaj* ⁽⁸⁶⁾ – nakopati si na glavu ^(III, 606)

Budući da su različitih glagolskih sastavnica, značenja se djelomice razlikuju: u mjesnim je govorima 'nametnuti obveze (komu)' a u književnom jeziku značenje je prema oprimjerenju iz 18. st. 'sam dovesti do neugodnih, neželjenih posljedica'. U RHKKJ-u ^(VII, 66 s. v. nakopati) leksikografski je opis frazema (kaj) *sebi na glavu nakopati* 'opteretiti se čime, izložiti se čemu'.

(6) od glave do pete ⁽⁸⁷⁾ – od pete do (vrhunca) glave ^(III, 606)

Uočava se različit poredak sastavnica u značenju cjeline (prema s. v. *glava* u RHKKJ-u), iako oprimjerenje najstarije potvrde u Jambrešićevu rječniku (s. v. A) donosi i poredak *od glave do pet*. Leksikografska je obrada književno-

ga frazema u natuknici *peta* ^(X, 23), gdje su oprimjerenja potvrdila poredak *od glave do pete* (s najstarijom potvrdom iz 17. st.). U RHKKJ-u je i frazem *do glave* ^(III, 606) bliskoga značenja ‘potpuno, do kraja’ s ranom potvrdom uporabe iz 17. st., koja se proteže i u dva sljedeća stoljeća zaredom pokazujući jezično trajanje frazema.

(7) po glavi hodi *komu kaj* ⁽⁸⁷⁾ – po glavi hoditi (komu) ^(III, 606)

Istih sastavnica i istoga značenja ‘biti / imati na pameti, razmišljati’ najstarija je književna potvrda u 19. st.

(8) prazna je glava *komu* ⁽⁸⁷⁾ – s praznum glavum ^(III, 606)

Značenja se i struktura frazema navedenih sastavnica u osnovi razlikuju: u organskim govorima ‘ne misli (*tko*) na *što*’, a prema najstarijoj književnoj potvrdi iz 19. st. ‘u neznanju, bez naobrazbe’.

(9) treći (razbijati) si glavu ⁽⁸⁷⁾ – treći glavu ^(III, 607)

Najstarija je potvrda frazema istih sastavnica i istoga značenja iz 17. st.

(10) stane *komu kaj* v glavu ⁽⁸⁷⁾ – v(u) glavu pobrati; vu glavu zabiti ^(III, 607)

U istom značenju ‘zapamtiti, upamtiti (*što*)’ razlika je u potvrđenosti glagolske sastavnice, a najstarija je književna potvrda iz 17. st.

(11) v glavu je vudrilo *komu kaj* ⁽⁸⁸⁾ – v glavu udriti ^(III, 607)

U značenju ‘opiti se, ošamutiti se’ najstarija je književna potvrda iz 17. st. Prema RKPF-u frazem je dobio novo značenje ‘obuzeti *koga* (*što*), biti zahvaćen *čime*’ (npr. *Ludost mu je vudrila v glavu.*) koje u književnom jeziku djelomice pokazuje frazem *dojti na glavu* ^(III, 606), s vrlo starom Vramčevom potvrdom iz 16. st. (*Ludje ... ne nasleđuje Boga ... doklem na glavo im ... kaštiga ne dojde.*)

Unutar značenjskih područja, i to onih koja obuhvaćaju najviše uopćenih frazema iz polaznoga RKPF-a, poredbeno se svrstavaju sljedeći frazemi:

(a) pametan, promišljen, oštrouman, mudar

– biti bistre glave ⁽⁸⁵⁾; biti rasprte glave ⁽⁸⁵⁾; mudra glava ⁽⁸⁶⁾

– dobre glave ^(II, 404 s. v. dober); dobre glave ^(III, 606); mudra glava ^(III, 606)

(b) glup, nepromišljen

– imeti praznu glavu ⁽⁸⁶⁾; imeti šuplju glavu ⁽⁸⁶⁾; imeti trdu glavu ⁽⁸⁶⁾; munjen v glavu ⁽⁸⁶⁾; nosi glavu *ko* da mu telo ne zamokne ⁽⁸⁷⁾; plitka glava ⁽⁸⁷⁾; pozepsti po glavi ⁽⁸⁷⁾; šuplja glava kak lopta ⁽⁸⁷⁾; trknjen v glavu ⁽⁸⁸⁾; vudren v glavu ⁽⁸⁸⁾

– človek gole glave ^(III, 606); prazna glava ^(III, 606); imati praznu glavu ^(III, 606); oselska / tikvena / tupa glava ^(III, 606); z tikvum v glavu vudren ^(III, 606)

(c) tvrdoglav, tvrdoglavost

– glavom čez (kroz) zid ⁽⁸⁶⁾; imeti trdu glavu ⁽⁸⁶⁾

– svoje glave^(III, 607); tvrde glave^(III, 607); v glavu zabiti (sebi)^(III, 607); vražja glava^(III, 607)

(d) jamčiti

– dati (deti) glavu {na trčək} {za kaj}⁽⁸⁵⁾; evo glava, ako neje tak⁽⁸⁵⁾; jamčiti {z} {svojom} glavom⁽⁸⁶⁾

– glavu postaviti^(III, 606); glavum se zavezati^(III, 606); stajati z glavum^(III, 606)

(e) životna opasnost, pogibelj; poginuti, umrijeti

– glava je v torbi komu⁽⁸⁵⁾; igrati se z glavom⁽⁸⁵⁾; nalecati glavu⁽⁸⁶⁾; nositi (imeti) glavu v torbi⁽⁸⁷⁾; ostati bez glave⁽⁸⁷⁾; zgubiti glavu⁽⁸⁸⁾

– iti za glavu^(III, 606); vtrgnuti si glavu^(III, 607)

(f) previše je komu čega

– preko (obr) glave je komu čega⁽⁸⁷⁾; puna je glava komu {koga / čega}⁽⁸⁷⁾

– uvrh glave^(III, 607)

Primjeri u analizi prema značenju pokazuju da su pojedini frazemi sastavnica jednaki, a pojedini se od njih pojavljuju u više od jednoga značenja. Indikativno je da se najviše frazema poredbeno pojavljuju u značenju (b), što i na ovom korpusu potvrđuje zaključak da je “umna ograničenost plodan (...) frazeološki koncept” (Kovačević 2012: 165). Najstarija je književnojezična potvrda u tom značenju iz 17. st. Općenito je najstarija književna potvrda iz 16. st. za značenje (e) frazem *iti za glavu*, a valja naglasiti da mjesni govori potvrđuju veći broj primjera frazema u značenju životne opasnosti. U kajkavskim je govorima s najviše potvrda na temelju istraženih punktova frazem: *popeti se (dojti, splaziti se) navrh (obr) glave komu*⁽⁸⁷⁾ s manje zastupljenom varijantom: *popeti se na glavu komu*⁽⁸⁷⁾, što u književnoj uporabi (sa sastavnicom *glava*) potvrđuje frazem: *hoditi nad glavu*^(III, 606) s oprimjerenjem iz 18. st. Kronološki tijek uporabe frazema u književnom jeziku od 16. do 19. st., uključujući Habelićev i Belostenčev rječnik, potvrđuju značenja ljudske tvrdoglavosti i umne ograničenosti.

(J)OKO

Velik broj frazema obuhvaća uopćeni leksem *joko* (RKPF) i natuknica *oko* (RHKKJ), no analiza usmjeruje na prikaz rezultata prema značenjskim područjima s pripadajućim poredbeno supostavljenim frazemima jer su frazemi jednakih ili gotovo jednakih sastavnica i značenja u manjini. Pritom se prema književnim izvorima uočavaju i frazemi većinom nastali prema jednoj potvrdi u oprimjerenju (rječničkom ili knjižnom), što utječe na količinu frazema, ali ne i na frazeme istih sastavnica ili značenja.

(a) biti u pameti, u živom sjećanju

– biti pred jočmi komu⁽⁹⁸⁾; ide pred joči komu kaj⁽⁹⁹⁾

- imati pred očima ^(VIII, 480)
- (b) pažljivo, netremice promatrati, gledati
- držati (imeti) na joku *koga* ⁽⁹⁸⁾; držati pod jokom *koga* ⁽⁹⁹⁾; ne spuščati joči z *koga* ⁽⁹⁹⁾
- metati oči (na kaj) ^(VIII, 480); fikse (*koga*) v oči gledati ^(III, 612 s. v. gledati)
- (c) gledati sa sumnjom, nepovjerenjem; smetati *komu što*
- biti v joku ⁽⁹⁸⁾; bode v joči *koga kaj* ⁽⁹⁸⁾; pogledati / gledeti pod joko *koga* ⁽¹⁰⁰⁾;
- pogledati / gledeti spod joka *koga* ⁽¹⁰⁰⁾
- krivim okom (*koga*) gledeti ^(VIII, 480); gledeti ispod oka ^(III, 613 s. v. gledati) ¹⁶
- (d) (po)gledati ljutito, prodorno, oštro
- prebosti (skrižati) z jočmi *koga* ⁽¹⁰⁰⁾
- oči hitati ^(VIII, 480)
- (e) u hipu, u trenu, hitro
- kam *ko* z jokom, tam *ko* skokom ⁽⁹⁹⁾
- kaj bi okom magnul ^(VIII, 480); vu jednom oka megnjenju ^(VIII, 480)
- (f) biti očevdac *čega*; u (*čijoj*) nazočnosti; u povjerenju, nasamo
- videti na svoje oči ⁽¹⁰⁰⁾
- med četveremi očmi ^(VIII, 480); na očeh (*koga*) ^(VIII, 480); na (*čije*) oči ^(VIII, 480);
- z oči v / vu oči ^(VIII, 480)
- (g) privući / privlačiti *čiju* pozornost, uživati gledajući (*koga / što*); zagledati se u *koga*, zaljubiti se u *koga*
- joči krade *kaj* ⁽⁹⁹⁾; pasti si joči ⁽⁹⁹⁾; zapne *komu* joko za *koga / kaj* ⁽¹⁰⁰⁾; hitati joko na *koga* ⁽⁹⁹⁾; zmeknuti si joko na *koga* ⁽¹⁰⁰⁾
- zgubiti oči (za kem) ^(VIII, 480)

Slijed književne uporabe, u analizi prema značenju, tijekom triju stoljeća posvjedočuju oprimjerenja frazema u značenjskoj skupini (a). Najstarija su književna oprimjerenja značenja (a) i (e), a potječu iz 17. st.

Analiza frazema prema jednakim (ili gotovo jednakim) sastavnicama potvrđuje sljedeće poredbeno supostavljene frazeme:

- (1) imeti dobro joko ⁽⁹⁹⁾ – pažljivo oko (na *koga*) imati ^(VIII, 480)

U značenju ‘dobro uočavati, primjećivati’ razlikuje se jedino pridjevna sastavnica. Književna oprimjerenja na temelju konteksta potvrđuju i frazem

¹⁶ Frazem (po)gledati (i)spod oka i u kajkavskim govorima i u književnom jeziku ima i značenje ‘kradom, kradomice, krišom (po)gledati (*koga*)’.

imati pazljivo / dobro oko sa značenjem ‘biti oprezan, na oprezu’, a oba značenja potvrđena su u 19. st.

(2) makar z joka ili z boka⁽⁹⁹⁾ – (ali) z oka (ali) z boka^(VIII, 479, 480)

Frazem (sa značenjem ‘koliko god bilo teško, na koji god način’) potvrđen je samo u jednom istraženom punktu, a književni primjeri (u značenju ‘bilo kako, na svaki način, kako bilo da bilo’) potvrđuju uporabu u 19. st.

(3) od joka⁽⁹⁹⁾; na joko⁽⁹⁹⁾ – na oko^(VIII, 480)

Iako jednakih sastavnica, u kajkavskim govorima značenje je ‘otprilike, neprecizno’, čemu jedino rječničko oprimjerenje iz 19. st. posvjedočuje značenje ‘po sjećanju, po viđenju’.

(4) ne sklopiti (stisnuti) joka⁽⁹⁹⁾ – oko stisnuti^(VIII, 480)

U značenju nemogućnosti spavanja, ovisno o sintaktičkoj implikaciji negacije u sastavnicama frazema, najstarija je književna potvrda iz 18. st.

(5) nosi (mekni) *mi se z joči!*⁽⁹⁹⁾ – idi / othajaj mi spred očih^(VIII, 480)

U imperativnom značenju ‘nestani, bježi’ frazem je u više punktova potvrđen u kajkavskim govorima, a književna uporaba oprimjerenjem iz Belostenčeva rječnika.

(6) raspri joči *komu*⁽¹⁰⁰⁾ – otpri komu oči^(VIII, 480)

U značenju ‘reći, ukazati (*komu*) istinu’ književna je potvrda iz 19. st. Frazem *otpri oči* u RHKKJ-u^(VIII, 480) znači ‘shvatiti istinu’ s najstarijom uporabom iz 17. st.

S obzirom na oba polazišta analize frazema (prema značenju i jednakim sastavnicama) valja naglasiti da najstariju književnu potvrdu iz 16. st. nema nijedan navedeni frazem, već su to književni frazemi sa značenjima *oko na oko* ‘izbliza’^(VIII, 480); *oko za oko* ‘(vratiti) istom mjerom’^(VIII, 480) i *dobrim okom* ‘prijazno, blagonaklono’^(VIII, 479) iz Vramčeve *Postile*.

U križevačko-podravskim govorima prema istraženim punktovima najveći je broj oprimjerenja za frazeme: *čuvati (držati) koga / kaj kak joko (joči) v glavi* ‘brižno čuvati (*koga / što*)’⁽⁹⁸⁾; *reči (skresati) v joči* komu kaj ‘otvoreno, bez sustezanja reći (*komu što*)’⁽¹⁰⁰⁾ i (*za*)*mazati / zamazivati joči* komu ‘(s) lagati (*komu*)’⁽¹⁰⁰⁾.

¹⁷ Za detaljniju i iscrpniju analizu somatskih frazema sa sastavnicom *glava* i *oko* u suvremenom hrvatskom jeziku upućujemo na Kovačević (2012).

4. ZAKLJUČAK

Analiza odabranoga uzorka frazema u skupini križevačko-podravskih kajkavskih govora u odnosu na kajkavski književni jezik provedena je supostavnim metodom usporedbe na temelju dvaju knjižnih izvora (rječnika frazema križevačko-podravskih kajkavskih govora i leksikografske obrade natuknica u RHKKJ-u) i triju polaznih uopćenih leksema s najvećim brojem pripadnih uopćenih frazema u odnosu na iste lekseme u natuknicama s pripadajućom leksikografskom obradom frazema.

Rezultati analize pokazuju da je, s obzirom na ograničenje korpusa prema leksikografskoj obradi natuknica objavljenih svezaka *Rječnika*, najveći broj uopćenih frazema pripadan uopćenim leksemima *glava* i *(j)oko* (koji čine temeljne sastavnice somatskih frazema)¹⁷ te leksemu *bog*.

Uočava se da postoje frazemi koji se poredbeno mogu supostaviti s obzirom na istost sastavnica i njihova značenja u kajkavskim govorima prema anorganskomu (književnomu). S druge strane, analiza frazema unutar dvaju uopćenih leksema provedena je i prema polaznomu značenju unutar kojega su svrstani frazemi različitih sastavnica istoga značenja.

Pojedini frazemi u povijesnom *Rječniku* često imaju kronološki tijek uporabe od 17. do 19. st. S najstarijom književnom potvrdom iz 16. st. na uzorku nije potvrđen zajednički frazem jednakih sastavnica. Najstariji je naime frazem *iti za glavu* prema polaznoj analizi zajedničkoga značenja ‘životna opasnost, pogibelj’.

Ciljna poredbena analiza frazema potvrđuje međusobnu usporedivost značenja i sastavnica, zatim najstarije potvrde frazema u kajkavskim književnim opimjerenjima te sljedivost uporabe u razdoblju književnoga jezika, što potvrđuje da su višestoljetnom uporabom frazemi zaživjeli do suvremenih kajkavskih govora.

U konačnici, metodom supostavne poredbene analize sastavnica i značenjskih obilježja dijalektnih primjera frazema u skupini kajkavskih govora u odnosu na kajkavske književne frazeme propituju se jezična obilježja hrvatske kajkavske dijalektne i književne (povijesne) frazeologije na temelju dvaju leksikografskih izvora.

IZVORI

- RKPF = Maresić, Jela; Menac-Mihalić, Mira. 2008. Rječnik frazema. U: Maresić, Jela; Menac-Mihalić, Mira. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 55–166.
- RHKJ = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. 1984. – 2017. sv. 1–14. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

LITERATURA

- Brlobaš; Željka; Horvat, Martina. 2019. Metodologija leksikografske obradbe *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. *Jezikoslovni zapisi* 25/1, 143–163.
- Fink, Željka. 1996. Ruski i hrvatski frazemi s komponentom *бог, черт (дьявол)* i *bog, vrag (đavao)*. *Filologija* 27, 17–24.
- Fink, Željka. 2001. Hvatamo li za bradu *Boga* ili *boga*? O jednom pravopisnom problemu u frazeologiji. *Filologija* 36–37, 139–148.
- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Finka, Božidar. 1973. O Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *Rasprave Instituta za jezik* 2, 193–202.
- Finka, Božidar. 1984a. O Popisu izvora za Kajkavski rječnik. U: *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Sv. 1. [ur. Finka, Božidar]. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 11–12.
- Finka, Božidar. 1984b. O Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. U: *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Sv. 1. [ur. Finka, Božidar]. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 7–10.
- Finka, Božidar. 1984c. Opis obradbe i upute za služenje Rječnikom. U: *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Sv. 1. [ur. Finka, Božidar]. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 49–56.
- Ivšić, Stjepan. 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis HAZU* 48, 47–88.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lončarić, Mijo. 2004. Aforistična građa u Belostenčevu *Gazofilaciji*. U: *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama: Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 2001. – 2003.* [ur. Filipan, Božena]. Varaždinske Toplice: Ogranak Matice hrvatske Varaždinske Toplice, 165–171.
- Maresić, Jela; Menac-Mihalić, Mira. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- Menac, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Menac-Mihalić, Mira. 2007. O frazeologiji križevačko-podravskih kajkavskih govora. *Hrvatski* 5/2, 23–38.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske: jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Vajs, Nada; Zečević, Vesna. 1994. Frazeologija u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. *Filologija* 22–23, 175–183.
- Vajs, Nada; Zečević, Vesna. 1995. Glagolske lokucije u hrvatskom kajkavskom književnom jeziku. *Filologija* 24–25, 363–372.
- Vajs Vinja, Nada. 2011. Novi pristup u obradbi Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. U: *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju: II. Zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2007., 2008. i 2009. godine* [ur. Jembrih, Alojz]. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, 305–328.

Examples of phrasemes from the Kajkavian local speeches of Križevci and Podravina as compared to the Croatian Kajkavian literary language

This paper analyses examples of phrasemes from the Kajkavian local speeches of Križevci and Podravina as compared to the Croatian Kajkavian literary language. The analysis of phrasemes is based on two literary sources. One of these is *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima* (2008) by Jela Maresić and Mira Menac-Mihalić, a capital work of dialectology in the research of Kajkavian phraseology that contains a corpus of more than a thousand different phrasemes with examples from eight local speeches from the region of Križevci and Podravina. The second source is *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (1984 –), a work in which the lexicographic analysis of Kajkavian literary phrasemes and expressions is one of the basic components of dictionary entries.

The goal of the analysis according to two basic sources is to use the method of comparison to juxtapose phrasemes from local speeches from Križevci and Podravina with examples of phrasemes in the Kajkavian literary language, affirm similarities and differences in their basic forms, composition, and structure, as well as their meaning. The examples in which they occur are also compared. The diachronic sequence of usage is especially emphasised according to the oldest attested literary example of a lexeme in the Kajkavian literary language. This comparative analysis of the structural and semantic features of dialectal examples of phrasemes in a group of Kajkavian speeches as compared to Kajkavian literary phrasemes represents an inquiry into the relationships and linguistic characteristics of Croatian Kajkavian dialectal and literary phraseology.